


POKUŠAJ POKRETANJA
SREDIŠNJE STRUKOVNE UDRUGE
JUGOSLAVENSKIH ETNOLOGA
U MEDURATNOM RAZDOBLJU:
*PROJEKT ETNOLOŠKOGA
DRUŠTVA U BEOGRADU* PREMA
KORESPONDENCIJI MILOVANA
GAVAZZIJA I MILENKA FILIPOVIĆA

DOI: 10.17234/SEC.32.9
Izvorni znanstveni rad
Prilmljeno: 4. 5. 2020.
Prihvaćeno: 28. 6. 2020.

IVAN GRKEŠ

Donje selo 2, Mokošica
HR – 20 236 Dubrovnik, Hrvatska
ivangrkes@gmail.com

 orcid.org/0000-0002-1737-2156

*Ovaj rad nalazi se u otvorenom pristupu i može se distribuirati u skladu s odredbama licencije
CC BY-NC-ND 4.0 HR*

U radu se prikazuje jedna kraća epizoda iz povijesti etnologije međuratnoga razdoblja (1918. – 1941.) vezana uz pokušaj pokretanja središnje strukovne udruge jugoslavenskih etnologa, svojevrsne preteče Etnološkoga društva Jugoslavije koje će biti osnovano 1957. godine. Na temelju analize korespondencije Milovana Gavazzija sa srpskim etnologom Milenom Filipovićem naslovnoj će se temi pokušati pristupiti iz perspektive intelektualne historije. Tom prilikom će se rad na osnutku etnološkoga društva promatrati kao pokazatelj intelektualne angažiranosti Gavazzija i Filipovića u međuraću.

Ključne riječi: *Milovan Gavazzi, Milenko Filipović, Etnološko društvo u Beogradu, povijest etnologije, intelektualna historija*

UVOD¹

Povijest hrvatske etnologije u prvoj polovici 20. stoljeća još je uvijek istraživački nedovoljno obrađeno područje. To se posebice odnosi na poznavanje institucionalnoga i strukovnoga razvoja etnološke znanosti u Hrvatskoj,² kao i njezina odnosa sa susjednim

¹ Članak je proizašao iz diplomskoga rada u kojem sam obuhvatio znatno širu problematiku i dužji period u odnosu na ovaj tekst. Diplomski rad je bio izrađen pod mentorstvom prof. dr. sc. Tihane Petrović Leš.

² Dobar pregled institucionalnoga razvoja hrvatske etnologije može se pronaći u radovima Vesne Čulinović-Konstantinović (1979) te Vitomira Belaja (1998).

etnologijama (srpskom, slovenskom, mađarskom, bosansko-hercegovačkom itd.).³ Poseban problem koji se nadalje uočava jest nedostatak podrobnije kontekstualizacije zbivanja unutar nacionalne etnologije te problematizacija pitanja postojanja jugoslavenske etnološke znanosti, koja će u svom organizacijskom smislu prepoznatljivu formu dobiti pokretanjem Etnološkoga društva Jugoslavije 1957.⁴ godine. Jedan od mogućih pristupa u istraživanju navedene problematike vidim u primjeni Bourdieuove teorije polja preko koje u istraživačkome smislu možemo proniknuti na razinu promatranja odnosa između različitih aktera (znanstvenici, institucije, strukovne udruge, projekti) unutar polja etnološke znanosti.⁵ Time bismo mogli obuhvatiti dinamiku razvoja etnološke znanosti kroz njezinu dugu povijest.

Zbog toga se u ovome radu bavim jednom kraćom epizodom iz povijesti etnologije: pokušajem pokretanja središnje strukovne udruge jugoslavenskih etnologa u međuratnom razdoblju. Tema je to koja je do sada bila izrazito slabo poznata u hrvatskoj etnologiji; uzgredno se spominjala u starijoj etnološkoj literaturi koja se primarno fokusirala na djelatnost Etnološkoga društva Jugoslavije, koje je pokrenuto 20 godina nakon zbivanja o kojima će ovdje biti riječi. Time bih u svoje istraživačko okrilje smjestio ne samo ovu kraću epizodu iz povijesti etnologije, već i na njezinu slučaju pokušao prikazati etnološke dodirnice između hrvatske i srpske etnologije u međuratnom razdoblju.

Zahvaljujući iznimno dobro sačuvanoj korespondenciji Milovana Gavazzija s domaćim i inozemnim etnolozima, koja se danas čuva u Hrvatskom državnom arhivu, moguće je u intelektualnohistorijskom smislu istraživati različite kontakte među intelektualcima te proučavati intelektualne krugove unutar kojih su se jugoslavenski etnolozi u to vrijeme kretali. Jedna takva korespondencija na kojoj ću temeljiti ovaj rad trajala je nepunih 40 godina. Riječ je o Gavazzijevoj korespondenciji sa srpskim

³ Iznimku od potonje konstatacije predstavljaju istraživanja hrvatsko-slovenskih etnoloških dodirnica, koje su dokumentirane u radovima Aleksandre Muraj (1986), Ingrid Slavec Gradišnik (2012, 2018), Tihane Petrović Leš (2018) te Jelke Vince Pallua (2019). Za razliku od hrvatsko-slovenskih etnoloških kontakata, oni sa srpskom etnologijom još nisu istraženi.

⁴ Ni povijest Etnološkoga društva Jugoslavije također nije podrobnije istražena. Jedan dio njegove povijesti može se rekonstruirati preko djelatnosti Hrvatskoga etnološkog društva (u to vrijeme Ogranak EDJ za Hrvatsku) koja je obrađena u spomenici HED-a objavljenj 2009. godine povodom 50. godišnjice Društva. Vidi: *50 godina Hrvatskog etnološkog društva (1959-2009)*, ur. Tihana Rubić, Nevena Škrbić Alempijević, Željka Jelavić i Željka Petrović Osmak. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo. U potonjoj se spomenici, među ostalim, donosi preslika teksta Josipa Milićevića iz 1979. godine, koji je nastao povodom 20-godišnjice rada Etnološkog društva u Hrvatskoj (Milićević 2009: 13–33). Osim toga, vrijedan izvor za proučavanje povijesti Etnološkoga društva Jugoslavije svakako su i publikacije društva, primjerice *Etnološki pregled* te izvještaji o radu pojedinih ogranaka (npr. za SR Hrvatsku). Za zbivanja u Sloveniji pouzdan je izvor *Glasnik Slovenskog etnografskog društva* (od 1975. *Glasnik Slovenskog etnološkog društva*!).

⁵ Usp. Fanuko 2008; Blažević 2014:25–49; Janković 2016:12; Bourdieu 2013.

etnologom Milenkom Filipovićem, koja službeno otpočinje 1930. i traje sve do Filipovićeve smrti 1969. godine. Promatrajući tu višedesetljetnu korespondenciju potrebnim smatram naglasiti njezinu intelektualnohistorijsku vrijednost, budući da razmijenjena pisma donose iznimno vrijedne informacije o povijesti intelektualaca, institucionalnom i strukovnom razvoju hrvatske, srpske i jugoslavenske etnologije te progovaraju o odnosima između jugoslavenskih etnologa uopće.

Među razmijenjenim Gavazzijevim i Filipovićevim pismima u međuratnom razdoblju tako je ostala sačuvana i višegodišnja prepiska o potrebi osnivanja središnje strukovne udruge jugoslavenskih etnologa te dva pravilnika: jedan tzv. „Etnološkoga društva u Beogradu“ te drugi „Etnološkoga društva u Skoplju“. Oba pravilnika napisao je Milenko Filipović od kojega je krenuo idejni poticaj za osnivanje etnološkoga društva. S tim u vezi Filipović se obratio Gavazziju tražeći njegovu podršku za ovaj projekt u kojemu je poslije došlo do neočekivana zaokreta. Naime, došlo je do promjene u samoj koncepciji etnološkoga društva: od jedne usko centralizirane organizacije krenulo se ka znatno labavijem poimanju njezine funkcije u čemu je važnu ulogu, kako se to čini iz korespondencije, imao upravo Gavazzi. Zbog toga se umjesto pristupa „odozgo“, krenulo obrnutim smjerom. Najprije se trebalo pristupiti osnivanju samostalnih (nacionalnih) ogranaka, a tek onda osnutku središnjega strukovnog udruženja. O tom procesu svjedoči pojava Etnološkoga društva u Skoplju kao prvoga u nizu društava koja su se trebala osnivati, a čija je djelatnost zaustavljena izbijanjem Drugoga svjetskog rata.

Ovaj će se rad stoga fokusirati na problematiku osnutka etnološkoga društva u Kraljevini Jugoslaviji. Polazeći od percipiranja djelatnosti Milovana Gavazzija i Milenka Filipovića na tom polju kao djelovanje angažiranih intelektualaca,⁶ posebno ću se interesirati za razmatranje intelektualne pozicioniranosti obaju etnologa unutar polja etnološke znanosti u sklopu kojega ću promatrati njihova nastojanja za uspostavom etnološkoga društva. Nadalje, ujedno ću nastojati pokazati i kroz kakve je promjene koncepcija etnološkoga društva Jugoslavije prolazila u tom procesu „pregovaranja“ s pojedinim akterima koji su bili angažirani na njezinu radu.

Istraživanje će u metodološkome smislu biti utemeljeno na analitičko-interpretativnoj metodi: radom na korespondenciji Gavazzi – Filipović; pri čemu će se najprije krenuti od analize pisama, a potom i dvaju pravilnika Etnološkoga društva u Beogradu i Skoplju. Projicirani istraživački doprinos trebao bi se kretati unutar okvira *povijesti hrvatske etnologije i intelektualne historije*.

⁶ O tipologizacijama intelektualaca unutar subdiscipline intelektualne historije progovara Branimir Janković u članku „Prema historiji intelektualaca i intelektualnoj historiji“ (Janković 2013).

NEKOLIKO UVODNIH NAPOMENA

U literaturi se izrazito malo pisalo o pokušaju osnutka etnološkoga društva u međuratnom razdoblju. Rekao bih da je razlog tomu ne samo činjenica što je ova epizoda rezultirala neuspjehom, već i to da je projekt u konačnici priveden kraju tek 20-ak godina poslije pokretanjem Etnološkoga društva Jugoslavije, usred čega su prijašnja događanja izgubila na nekadašnjoj važnosti. Zbog toga je u starijoj literaturi projekt osnutka etnološkoga društva u međuraću sasvim usputno prisutan, kao puki dodatak ukupnoj povijesti novoosnovanoga društva.⁷ Osim toga, novija i starija literatura često su brkale „Etnološko društvo u Beogradu“ s „Etnološkim društvom u Skoplju“ i obrnuto, što su dvije sasvim različite stvari o čemu ću poslije nešto više reći.⁸ Literatura, osim toga, u nedovoljnoj mjeri valorizira Filipovićev, ali i Gavazzijev utjecaj na razvoj projekta – o čemu se pak nešto više informacija može pronaći upravo u pismenoj korespondenciji Gavazzijeva fonda.

Spiritus movens čitava projekta o kojemu će ovdje biti riječi bio je srpski etnolog Milenko Filipović (1902. – 1969.). Filipović je u Beogradu završio studij geografije i

⁷ U *Hrvatskoj enciklopediji*, u kojoj se nalazi kraći članak o Milenku Filipoviću, nema spomena Filipovićeve angažmana oko etnološkoga društva u međuraću (Hrvatska enciklopedija 2020). Pokušaj osnivanja društva ne spominju niti Vera Stein Erlich niti Vesna Čulinović Konstantinović (Stein Erlich 1969; Čulinović-Konstantinović 1979:83). Jelena Miljković Matić, koja se u svome doktoratu bavila Filipovićevim etnološkim radom, u jednoj rečenici navodi da je pokrenuo Etnološko društvo u Skoplju koje je bilo prvo takvo društvu u Jugoslaviji (Miljković Matić 2012:9). Vilko Novak, izvještavajući slovenske čitatelje o osnutku Etnološkoga društva Jugoslavije 1957. godine usputno je spomenuo i njegov pandan u međuratnom razdoblju: „Najpoznije med vsemi strokami v naši državi smo dobili svoje društvo etnologi. Poskušali smo ga sicer ustanoviti že pred zadnjo vojno, po njej pa smo potrebo po njem vedno bolj čutili, toda do ustanovitve iz raznih vzrokov ni prišlo“ (Novak 1958:212). Rajko Nikolić u pregledu prvih nekoliko godina rada Etnološkoga društva Jugoslavije 1959. godine usputno navodi da je 1939. godine bilo osnovano Etnološko društvo u Skoplju čiji je rad prekinuo rat (Nikolić 1959:88). Više informacija o etnološkome društvu u međuraću i Filipovićevoj ulozi u pokušaju njegova osnutka nalazi se u Gavazzijevim nekrologima posvećenima Filipoviću (Gavazzi 1970a, 1970b, 1970c). U nekrologu iz 1970. Gavazzi tako navodi sljedeće: „Njegovom pobudom se osniva 1939. g. u Skopju 'Etnološko društvo', pa ako i prestaje provalom rata, ta inicijativa, obnovljena dolazi do izražaja prije nekih dvanaest godina, kada se vode razgovori o osnutku našeg društva koje tako svoj osnutak ima da zahvali napose prof. Filipoviću. U toj vezi ima značenje i svoje vrste prethodnik našega 'Etnološkog pregleda' časopis: 'Etnologija', koji pokreće prof. Filipović u isto ono predratno vrijeme u Skopju“ (Gavazzi 1970a:18).

⁸ Eugen Hammel i Joel Halpern u Filipovićevom nekrologu netočno navode da je bio prvi predsjednik Etnološkoga društva Jugoslavije prije Prvoga svjetskog rata (!) (Halpern i Hammel 1970:559). U članku o Filipoviću na srpskoj *Wikipediji* naveden je podatak da je bio pokretač Etnološkoga društva Jugoslavije i da je bio glavni urednik časopisa *Etnologija* što djeluje konfuzno budući da je časopis *Etnologija* izdavalo Etnološko društvo u Skoplju, čiji je prvi predsjednik bio Filipović, a Etnološko društvo Jugoslavije bit će osnovano tek 1957. godine (Wikipedija 2019).

etnologije, obrazujući se u duhu Cvijićeve antropogeografske škole. Specijalizirao se za fizičku i humanu geografiju te etnologiju (Hammel et al. 1982:xiii). Doktorat iz etnologije obranio je 1928. godine s temom „Etnička prošlost našeg naroda u okolini Visokog (u Bosni)“ (Gavazzi 1970a:16). Od 1930. do 1941. godine bio je zaposlen kao izvanredni profesor na Filozofskom fakultetu u Skoplju, gdje ostaje sve do izbijanja Travanjskoga rata (6. 4. 1941. – 17. 4. 1941.) (Miljković Matić 2012:9). Usred Drugoga svjetskog rata nakratko je radio kao profesor na Beogradskom univerzitetu s kojega je prisilno umirovljen pred kraj 1944. godine. Po završetka Drugoga svjetskog rata nekoliko je godina proveo kao kustos Etnografskoga muzeja u Beogradu, a zatim kao znanstveni suradnik te zamjenik ravnatelja u Etnografskom institutu SAN-u (ibid.:11). Godine 1952. odlazi u SAD kao stipendist Rockefellerove fondacije. Po povratku u Jugoslaviju 1955. godine dobiva mjesto redovnoga profesora geografije na katedri za antropogeografiju u Sarajevu, gdje se zadržao sve do 1962. godine kada odlazi u mirovinu. Filipovićev znanstveno-istraživački opus tematski je vrlo raznorodan, zbog čega klasifikacija i ukupna ocjena njegova rada varira od autora do autora. Među nekim od tema kojima se bavio moguće je izdvojiti sljedeće: a) geneza kulturnih elemenata, b) etnogeneza pojedinih etničkih grupa (Bunjevci i Šokci, banatske Here), c) antropogeografska istraživanja naselja, d) proučavanje suvremenih zbivanja i promjena u narodnom životu – ali i etnolingvističke teme, poput: e) podrijetlo etničkih imena i riječi (Gavazzi 1970a:17).

Korespondencija Gavazzi – Filipović obuhvaća 383 pisma na ukupno 419 listova, razmijenjenih u periodu od 1930. do 1969. godine.⁹ Prema broju razmijenjenih pisama ova korespondencija nalazi se na drugome mjestu u sklopu čitave ostavštine, odmah iza one sa slovenskim etnologom Vilkom Novakom (Stipančević 2007). Korespondencija se po karakteru može smjestiti na razmeđu stručnoga i privatnoga. Među temama koje dominiraju u pismima su one stručne naravi, primarno vezane uz rad Etnološkoga društva Jugoslavije oko kojega su Filipović i Gavazzi bili iznimno angažirani. Dobar dio korespondencije nedvojbeno ilustrira uvjete obavljanja etnološkoga rada u prvoj polovici 20. stoljeća, ali jasno ocrta i dinamiku razvoja struke kao i unutarnje odnose među etnolozima. Vrijedan izvor podataka za istraživanje intelektualne povijesti i ego-historije svakako predstavljaju osobne ispovijesti obaju etnologa (bolesti unutar obitelji, smrti, osobni sukobi, financije, politička nepodobnost) – koja unose svojevrsnu dimenziju „odozdo“ u kontekst sagledavanja intelektualnoga rada obaju etnologa u dvjema Jugoslavijama. Zbog svega toga, uz određenu dozu zadržke, istaknuo bih da ova korespondencija upravo zbog istaknutih karakteristika predstavlja vrijedan izvor za

⁹ Više informacija o samoj korespondenciji Milovana Gavazzija može se pronaći i u članku Marija Stipančevića „Korespondencija Milovana Gavazzija u Hrvatskom državnom arhivu“ (2005:55–68), koji prethodi analitičkom inventaru fonda koji je autor priredio 2007. godine.

proučavanje ne samo intelektualne historije *en generale*, već i vrijedan prilog poznavanju intelektualnih veza hrvatske i srpske etnologije polovicom 20. stoljeća.

TEORIJSKI PRISTUP

Uvid u cjelinu 40-godišnje razmjene pisama između dvaju etnologa omogućuje nam da tipološki odredimo Filipovićevu i Gavazzijevu djelatnost na intelektualnom polju u periodu međuraća. Njihov se rad u tom smislu jasno može okarakterizirati kao djelatnost *angažiranih intelektualaca*, pojedinaca koji su često istupali izvan uskih okvira vlastite profesije pokušavajući ostvariti određeni društveni angažman (Morat 2013:82).¹⁰ Gavazzijev i Filipovićev međuratni angažman ovdje ću razmatrati iz pozicije Bourdieuove teorije polja o kojoj je sada potrebno nešto više reći.

Koncepcija polja, onako kako ju Bourdieu definira, protkana je marksističkim utjecajima; počiva na društvenome konfliktu, antagonizmima i „borbama“ koji se odvijaju unutar svakoga polja. Prema Bourdieuu, svaka se društvena formacija (znanost, kultura, ekonomija, politika...) sastoji od niza poluautonomnih područja koja naziva poljima. Ako znanost promatramo kao zasebno područje, ono se tako sastoji od niza polja (historiografsko, etnološko, sociološko, filozofsko), a koja se nalaze u međuodnosu s ostalim poljima. Unutar svakoga polja rasprostranjena je mnogostruka mreža odnosa između brojnih aktera koji su različito pozicionirani. Položaj unutar polja definiran je količinom *kapitala* koji je akumuliran, a koji akteri „posjeduju i za akviziciju kojega se vodi trajna borba unutar polja, odnosno između različitih polja“ (Blažević 2014:38, usp. Bourdieu 1993). Bourdieuova polja tako možemo interpretirati kao arene borbe oko vrijednih resursa, tj. različitih vrsta kapitala (Fanuko 2008:24). Sva su polja prema Bourdieuu relativno autonomna, imaju svoju unutarnju logiku funkcioniranja te su u određenoj mjeri podložna vanjskim utjecajima. Oprimjerujući dosad izrečeno, to bi značilo da u području znanosti pod etnološkim poljem možemo percipirati različite istraživače, akademske etnologe, profesore, studente – kao i ustanove (fakultete, akademije, institute, muzeje), strukovna udruženja (Etnološko društvo Jugoslavije) te projekte, znanstvene časopise, kongrese itd.¹¹

¹⁰ Radi se o modificiranoj koncepciji angažiranoga intelektualca, s obzirom na to da Morat njegov angažman promatra primarno iz političke domene (Morat 2013:87), što je u okvirima jednoga monarhijskog sustava s autokratskim elementima, kakva je bila Kraljevina Jugoslavija, bilo krajnje nemoguće. Stoga sam se odlučio za labilniju interpretaciju te koncepcije. Analizu političkoga sustava dviju Jugoslavija (kraljevine i socijalističke) dao je Tihomir Cipek (2006).

¹¹ Riječ je o neznatno modificiranome primjeru sličnoga obrasca po uzoru koji je u svojoj knjizi *Mijenjanje sebe same. Preobrazbe hrvatske historiografije kasnog socijalizma* opisao Branimir Janković govoreći o historiografskome polju (Janković 2016:16).

Ukupni kapital za čiju se akumulaciju pripadnici polja „bore“ sastoji se od četiri tipa: 1) *ekonomski kapital*, koji se direktno može akumulirati u obliku novca ili biti legitimiziran u obliku vlasničkih prava; 2) *kulturni kapital*, koji obuhvaća različite resurse koji se mogu razmijeniti na tržištu (jezična kompetencija, opća kultura, obrazovanje) (Fanuko 2008:18); 3) *socijalni kapital*, sastavljen od društvenih veza, obaveza i kontakata te 4) *simbolički kapital* „što je oblik koji poprimaju sva tri tipa kapitala kada ih se percipira i priznaje kao legitimne“ (ibid.:17) i koji se može percipirati kao stupanj akumulacije časti i prestiža (Blažević 2014:38).¹²

U skladu s tim u daljnjem dijelu rada pratit ćemo pozicioniranost Milovana Gavazzija i Milenka Filipovića unutar etnološkoga polja jugoslavenske znanosti u periodu međuratnoga razdoblja; iz njihove intelektualne pozicioniranosti unutar polja etnološke znanosti, zahvaljujući posjedovanje svojevrsnoga simboličkog kapitala u bourdieuovskome smislu (časti, prestiža i ugleda) – moguće je kontekstualizirati priču oko pokretanja Etnološkoga društva u Beogradu.

GAVAZZIJEVA I FILIPOVIĆEVA DJELATNOST U MEĐURATNOM RAZDOBLJU (1930. – 1941.)

Kada je 1930. godine službeno otpočela razmjena pisama, Gavazzi i Filipović bili su nejednako pozicionirani unutar polja etnološke znanosti. Gavazzi je već tri godine bio zaposlen za Katedri za etnologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, obnovivši nastavnu i znanstveno-istraživačku djelatnost na katedri (Belaj 1996:9–10). Kao znanstvenik i intelektualac u to je vrijeme stekao izniman ugled unutar struke; o tome svjedoče ne samo afirmativna izjašnjanja kolega o njegovome radu,¹³ već i Gavazzijev posvemašnji angažman u stranačkim organizacijama HSS-a (Seljačka sloga), gdje je nastupao s pozicija struke.¹⁴

Milenko Filipović je od 1930. godine bio zaposlen kao docent na Filozofskom fakultetu u Skoplju (1938. godine postat će izvanredni profesor) (Gavazzi 1970a:16). Za razliku od Gavazzija koji s državnim vlastima uglavnom nije imao većih problema,

¹² Konverzije iz jednoga tipa kapitala u drugi nisu jednakoga karaktera: ekonomski se kapital lakše konvertira u socijalni i kulturni, nego obratno (Fanuko 2008:20).

¹³ Čuvši za Gavazzijev odlazak na Katedru za etnologiju Filozofskoga fakulteta, tadašnji ravnatelj Etnografskoga muzeja Vladimir Tkalčić navodno je izjavio „da mu je žao što je muzej izgubio takvu odličnu silu“ (Šestan 1995:4).

¹⁴ Zajedno s Branimirom Bratanićem sudjelovao je u organizaciji seljačkih smotri HSS-a kojima su obojica odredila novi identitet: zadavši jasna načela njihova rada te uredivši proces selekcije onoga što će se prikazati na smotrama (Leček i Petrović Leš 2010:64).

Filipović se nalazio među nepoćudnim intelektualcima koje su jugoslavenske vlasti smatrale komunistima, zbog čega je u početku karijere imao problema u pronalaženju stalnog zaposlenja.¹⁵ Dolazak na Katedru za etnologiju na Filozofskom fakultetu u Skoplju, a ne u Beogradu, dodatno ilustrira Filipovićevu političku nepodobnost. Naime, Makedonija, kao najzabačeniji predio Kraljevine Jugoslavije, bila je idealno mjesto za izoliranje politički nepoćudnih osoba koje se „po kazni“ slalo u rubne dijelove zemlje gdje je mogućnost njihova intelektualno-političkoga angažmana uvelike bila otežana.¹⁶ Tako je manji broj jugoslavenskih intelektualaca svoj *saidovski egzil* pronašao upravo u Makedoniji.¹⁷ Među njima je bio i hrvatski povjesničar pravaške orijentacije Josip Matasović, koji je na Filozofskom fakultetu u Skoplju od 1924. pa sve do 1941. godine predavao novovjekovnu povijest.¹⁸ Sa svojim fakultetskim kolegom Filipović je vrlo brzo uspostavio kontakt te je postao jedan od suradnika u časopisu *Narodna starina* koji je Matasović uređivao.¹⁹ Prvi kontakt Filipovića s Gavazzijem stoga je mogao doći preko Matasovića, ali je do njega, po svemu sudeći, najvjerojatnije došlo 1930. godine kada se održavao Treći slavenski kongres geografa i etnografa, na kojemu su obojica sudjelovala.²⁰ Svega par mjeseci od održavanja kongresa, Filipović upućuje svoje prvo

¹⁵ „Moja okolina i vlasti smatrali su me ranije komunistom, i zbog toga sam imao dosta nepravilika, pa sam zbog toga prilično zapostavljen i u činovničkoj karijeri“ (HR-HDA-1029-7, kut. 72: 23. 12. 1945.).

¹⁶ Država je u Kraljevini Jugoslaviji na različite načine nastojala kontrolirati intelektualce. Zakonima je velik broj intelektualaca bio ovisan o državi pod čijom je kontrolom bilo područje obrazovanja (s fakultetima), kulture i umjetnosti. Država je mogla slobodne premještati svoje službenike, što je posebno radila s nepoćudnim učiteljima. „Uz veće povode moglo ih se u svakome trenutku umiroviti, otpustiti ili čak osuditi na dugogodišnju robiju (Zakon o zaštiti države)“, a osim toga u Kraljevini su se događali i izravni fizički napadi na intelektualce (Leček i Petrović Leš 2011:164).

¹⁷ Edward Said zaslužan je za konceptualizaciju tzv. intelektualca u egzilu. Zbog svojih „nekonvencionalnih“ stavova, sukobljavanja s ortodoksnim mišljenjima / idejama, za očekivati je da će se jedan intelektualac naći u svojevrсном neizvjesnom egzistencijalnom položaju, koji Said izjednačava s egzilom: nalaziti se izvan mogućnosti ostvarivanja uobičajene karijere „(...) u kojoj su glavna obilježja 'lijepo napredovati' i slijediti ustaljene korake“ (Janković 2013:43, usp. Said 2000).

¹⁸ Matasović je iz Skoplja uređivao časopis *Narodna starina*. U Hrvatskom državnom arhivu sačuvana je vrlo bogata Matasovićeva korespondencija, među kojom se, primjerice, nalazi i nekoliko pisama koje je Matasović razmijenio s Gavazzijem, o čemu je pisao Marijan Bosnar (2010). O važnosti Josipa Matasovića za hrvatsku etnologiju vidi: Muraj 1993:11–34. Matasovićev istraživački opus bio je predmetom znanstvenoga skupa koji je rezultirao zbornikom radova iz 2013. godine u kojemu su se različiti autori bavili pojedinim aspektima Matasovićeva znanstveno-istraživačkoga rada; tako su se Tihana Petrović Leš i Suzana Leček bavile ženama u Matasovićevim kulturno-povijesnim istraživanjima (Petrović Leš i Leček 2013).

¹⁹ Poznata su četiri članka koja je Filipović napisao za *Narodnu starinu* ranih 30-ih godina 20. st.: „Zbornik Petra Bajića iz Radovlje u Bosni“ (1930.), „Visočki cigani“ (1932.), „Krplice“ (1934.), „Brnjakovići“ (1934.).

²⁰ Kongres se održavao od 4. do 17. svibnja 1930. u četirima jugoslavenskim gradovima (Beograd, Skoplje, Ljubljana, Zagreb); pri tome se prolazilo kroz manja mjesta u veće gradove. Iz Hrvatske

pismo Gavazziju 21. studenoga 1930. godine, čime službeno otpočinje višedesetljetna korespondencija.

Unatoč za intelektualce iznimno nepovoljnom ozračju djelovanja u Kraljevini Jugoslaviji, gdje je država u kontroli intelektualaca posezala za različitim instrumentima (od premještanja, prisilnoga umirovljenja i otpuštanja do fizičkih napada),²¹ Gavazzi i Filipović su u međuratnome razdoblju bili izrazito angažirani, sukladno vlastitom položaju unutar etnološkoga polja. Nalazeći se na poziciji fakultetskoga profesora, odakle su crpili autoritet, istupali su u javnosti s temama koje su smatrali važnima za društvo i struku. Usporedivši ga s Filipovićem, Gavazzi je u tom kontekstu bio znatno bolje pozicioniran s obzirom na to da od političkih vlasti nije bio označen kao komunist (što je u ono vrijeme bio veći krimen od nacionalizma!) – unatoč njegovom općepoznatom angažmanu u prosvjetnim organizacijama HSS-a (Belaj 1996:11). Filipovićeva mogućnost intelektualnoga angažmana s obzirom na opisane okolnosti bila je znatno sužena: zbog toga nije mogao biti aktivnim sudionikom recentnih socio-političkih procesa, kao što je to mogao Gavazzi te se njegov javni angažman posljedično primarno ograničio unutar sfere vlastite struke.

Gavazzijeva pozicioniranost unutar polja etnološke znanosti bila je izrazito čvrsto ukorijenjena. Ne samo da je u bourdieuovskome smislu uživao golemi simbolički kapital, već su ga poštovali pripadnici domaće etnološke struke kao i politički čelnici haesesovske orijentacije. Gavazziju se mogućnost javnoga angažmana pružila nedugo po okončanju šestosiječanjske diktature, usred čega su obnovljene političke stranke (HSS) i njihove organizacije (Seljačka sloga) – gdje mu se pružila mogućnost da „(...) svoje stručno znanje oproba izvan institucionalnog obrazovanja te da izravno djeluje na društvenu stvarnost“, našavši se u poziciji, kako su to istaknule Leček i Petrović Leš, koja je bila pružana samo rijetkim intelektualcima, „da iz svoje marginalne sredine uskoče u onu priznatih predvodnika događanja“ (Leček i Petrović Leš 2010:61). Po osnivanju Banovine Hrvatske 1939. godine Gavazzi u strukovnome smislu postaje izrazito angažiran: sudjeluje u kreiranju nastavnih načela objavljujući udžbenike za sveučilišnu i srednjoškolsku reformiranu nastavu – a postaje i urednik struke u Hrvatskoj enciklopediji, prilikom čega ima presudnu riječ u ocjeni etnoloških radova koji će se ondje

su sudjelovali: Vladimir Tkalčić, Milovan Gavazzi, Božidar Širola, Mirko Kus Nikolajev i Branimir Gušić. Kongresu je prisustvovao i ravnatelj Etnografskoga muzeja u Ljubljani, Niko Županič, koji je bio predsjednik etnografske sekcije u sklopu kongresa (prema: *Etnolog 1930–1931*:216–217). Na kongresu je sudjelovao i Filipović koji je napisao tri kraća teksta u *Opisu puta III. kongresa slovenskih geografa i etnografa u Kraljevini Jugoslaviji*, dvosveščanoj publikaciji u kojoj su objavljena stručna vodstva koja su gosti slušali prilikom putovanja. Navedeni kongres je imao vrlo sustavno razrađenu ideološku komponentu koju su u svome članku analizirale Suzana Leček i Tihana Petrović Leš (Leček i Petrović Leš 2011).

²¹ Vidi Goldstein 2008: poglavlje „Represija“.

naći (ibid.:64). U jednom trenutku života Gavazziju je pošlo za rukom koncentrirati sve poluge utjecaja unutar struke na jednome mjestu: tako je vodio Katedru za Etnologiju na fakultetu, postao predsjednik Ispitnog povjerenstva za osoblje svih zagrebačkih muzeja i za etnološku struku, čime je zapravo „(...) službeno mogao kontrolirati generacije budućih etnologa“ (ibid.) – a ujedno je, nakon otpuštanja Ive Franića, kratkotrajno obnašao i dužnost ravnatelja Etnografskoga muzeja.²²

Kao krunu njegova društvenoga angažmana treba istaknuti sudjelovanje u banovinskoj školskoj reformi iz 1940. godine, kojom je ideološka matrica Hrvatske seljačke stranke izravno utkana u obrazovni sustav u sklopu kojega je etnologija, dotada smatrana marginalnom znanošću, dobila privilegirani status u nastavi i društvu.²³ U kontekstu te velike reforme Gavazzi će, kao njezin zagovaratelj, sudjelovati ne samo u kreiranju školskoga programa, već i u održavanju brojnih edukativnih tečajeva i predavanja po školama i fakultetima, u kojima će se dotadašnje i buduće prosvjetne radnike educirati o reformi i izravnoj primjeni nekih njezinih temeljnih postulata (npr. etnološki rad učitelja) u nastavi.²⁴

U tom kontekstu Filipović odašilje svoja prva pisma Gavazziju, nastojeći za svoje šire reformske iskorake steći podršku u Zagrebu i Beogradu, dvama ključnim centrima etnološkoga obrazovanja i znanosti u tadašnjoj Kraljevini.²⁵ Tako se obratio u Zagrebu Gavazziju te profesorima Jovanu Erdeljanoviću i Tihomiru Đorđeviću u Beogradu s naumom da stekne podršku za svoju široko zamišljenu reformsku inicijativu. Kako je već tada uživao određeni ugled unutar hrvatske i jugoslavenske etnologije bilo je sasvim jasno da za svoje reformske pothvate pokuša pridobiti upravo Gavazzija. Kontaktiranje

²² Osim aktivnoga društvenog angažmana, Gavazzi je 30-ih godina 20. st. upamćen i po polemici koju je u vodio s folkloristom Stipanom Banovićem 1932. godine (Šestan 1995:4), a onda i onom, kao društveno angažirani intelektualac, u novinama s tadašnjim ravnateljem Etnografskoga muzeja Ivom Franićem 1935. godine (Pletenac 1996).

²³ Etnologija je tu privilegiranu poziciju nesumnjivo zaslužila zbog iznimno dobrog poznavanja života na selu kojim se bavila. U tom je trenutku ona postala „glavnim posrednikom i prevoditeljem između modernog i tradicijskog svijeta“ (Leček i Petrović Leš 2010:26).

²⁴ Reforma se provodila 1940. godine, a prema njoj je etnologija uvedena kao samostalni nastavni predmet u učiteljskim školama (gdje se održavala u 4. i 5. razredu po dva sata tjedno), dok je u gimnazijama podučavana u sklopu nastave zemljopisa (ibid.:38). Što se tiče nastave na selu, ravnatelji su morali zaposliti seoske učitelje koji će po radićevskoj osnovi prikupljati podatke o selu i to objaviti u obliku monografija, čije je pisanje postalo obavezno, što je nadgledao školski nadzornik; učitelji u gradu su pak bili oslobođeni istraživanja, ali su morali pratiti literaturu i seljačke smotre te o tome voditi opsežne bilješke u Etnografskoj spomenici. (ibid.:31).

²⁵ Gavazzi i Filipović su razmijenili otprilike 15-ak pisama u kojima se spominje projekt osnivanja etnološkoga društva. Međutim, sadržaj tih pisama nije uvijek bio striktno vezan samo uz etnološko društvo, koje se ponekad usputno spominje, budući da u korespondenciji prevladavaju različite teme (npr. razmjena literature i podataka, informacije o studentima, recentnim poslovima i sl.).

Gavazzija nije mu samo pomoglo u ostvarivanju intelektualnih veza s ovim hrvatskim etnologom, već mu se pružila i mogućnost da bi uspješnošću projekta mogao izbiti izvan svoje marginalne pozicije fakultetskoga profesora u Skoplju, kojega su vlasti označile kao komunista, pozicionirajući se unutar struke kao reformski etnolog (čiji je plan trebao zadirati i izvan matične struke, obuhvativši pod svojim okriljem dobar dio obrazovnoga sustava). U takvu ozračju Filipović uspostavlja kontakt s Milovanom Gavazzijem.

ETNOLOŠKO DRUŠTVO U BEOGRADU

Filipovićev projekt pokretanja središnje strukovne udruge jugoslavenskih etnologa predstavljao je samo jedan krak vrlo opsežno zamišljene reforme etnološke znanosti na obrazovnoj i institucionalno razini; konkretnije, to je značilo sljedeće: 1) reformirati studij etnologije na fakultetima, 2) pretvoriti etnološke seminare kao didaktičko-istraživačke jedinice u sklopu fakulteta u institute te 3) pokrenuti strukovnu udruhu jugoslavenskih etnologa.²⁶ Za očekivati je da se s tim u vezi konzultirao s mnogo većim brojem etnologa, no što je to zabilježeno u korespondenciji s Milovanom Gavazzijem.

Prvi put je o svojoj reformskoj inicijativi Filipović upoznao Gavazzija 1932. godine, a u njezinu konkretniju razradu čini se, krenuo je tek 1937. godine kada u jednome kraćem pismu upućenom Gavazziju navodi da mu šalje primjerak projekta koji je već odaslao na adrese beogradskih profesora Tihomira Đorđevića i Jovana Erdeljanovića te ravnatelja Etnografskoga muzeja u Beogradu Borivoja Drobnjakovića (HR-HDA-1029-7, kut. 72: 3. 5. 1937.).²⁷

Izvorni prijedlog osnivanja društva iz 1937. godine, nažalost, nije ostao sačuvan u prepisci. Međutim, u jednom kasnijem pismu koje je datirano na 19. kolovoza 1938. godine nailazi se na kraći dokument od šest stranica u kojem je ispisan cjelokupni program reformi koje je Filipović zagovarao;²⁸ među njima se nalazi i prijedlog pravilnika

²⁶ S obzirom na prostornu ograničenost jednoga članka, u ovome radu nisam mogao veću pozornost posvetiti preostalim dvjema reformskim inicijativama Milenka Filipovića.

²⁷ Filipovićevu inicijativu po pitanju osnutka središnje udruge jugoslavenskih etnologa svakako treba sagledati i u širem kontekstu, budući da je njegov projekt bio, kako to ističe u jednom pismu Gavazzi, temeljen na iskustvu i djelatnosti drugih strukovnih udruženja. Ne treba također smetnuti s uma i činjenicu da je u međuraću formirana strukovna udruga europskih etnologa CIAP (*Commission des Arts et Traditions Populaires*) koja je trebala doprinijeti razvoju i popularizaciji etnološke znanosti (npr. organizacijom kongresa) (Rogan 2008). Čini mi se da se istim idejama vodio i Filipović. O pokušajima uspostave strukovne udruge i lokalnih afilijala na švicarskom primjeru vidi: Kuhn 2010.

²⁸ Prvi dio reformskoga zahvata odnosi se na potrebu pretvaranja etnoloških seminara u institute (za što se donosi statut) te na reformu studija etnologije na fakultetu kojim bi se uz etnologiju vezali usko srodni predmeti za studiranje. Na trećoj stranici nalazi se prijedlog pravila Etnološkoga društva u Beogradu.

etnološkoga društva ispisan pisačim strojem, a čiji je pak nastanak datiran na „april 1937. godine“. Očigledno je da se radi o istome dokumentu koji je već prije Gavazzi zaprimio, a nama omogućava da nešto podrobnije uđemo u njegove temeljne odrednice.

Puni naziv dokumenta je „Pravila Etnološkog društva u Beogradu“. Pravilnik se sastoji od ukupno 19 članaka pisanih ćirilicom na četiri strane formata A4. Dokument je tematski podijeljen u devet cjelina,²⁹ a za nas će u ovoj analizi ključni biti dijelovi pravilnika koji se odnose na ulogu, zadatke te ustroj predloženoga društva – s obzirom na to da nam uvelike objašnjavaju zašto je poslije došlo do izmjene u osnovnoj koncepciji društva.

Naziv društva je prema Pravilniku trebao biti „Etnološko društvo“, a za njegovo sjedište određen je Beograd. Pod njegov djelokrug naveden je prostor Kraljevine Jugoslavije, a kao središnji cilj određen je rad na „(...) unapređenju, širenju i popularisanju etnološke nauke uopšte a napose jugoslovenske i balkanske etnologije“ (HR-HDA-1029-7, kut. 72. „Pravila Etnološkog društva u Beogradu“: § 2). Da se to ostvari Pravilnik nabraja nekoliko zadataka koje je pri tom potrebno ispuniti:

- a) organizacija i potpomaganje etnoloških istraživanja (primarno onih usmjerenih k proučavanju Južnih Slavena i balkanskih naroda)
- b) pomaganje etnološkim muzejima u zemlji i pružanje pomoći u prikupljanju „etnoloških objekata“
- c) izdavanje središnjega društvenog časopisa, kao i različitih „naučna i popularna izdanja“
- d) priređivanje izložbi, stručnih i popularnih predavanja, diskusija i anketa
- e) izrada južnoslavenske etnološke bibliografije
- f) pomagati stručnim savjetima i praktičnim prijedlozima u širenju etnološkoga znanja te raditi na unaprjeđenju nastave etnologije u srednjim, stručnim i višim školama
- g) održavati vlastitu knjižnicu i arhiv
- h) predstavljati jugoslavensku etnologiju i etnologue na znanstvenim skupovima u zemlji i inozemstvu.

Drugi dio pravilnika koji je za nas u ovome slučaju interesantan tiče se pitanja financiranja društva i sudjelovanja u njegovu radu. Društvo je svoje prihode primarno trebalo ostvariti kroz aktivnost članova i uprave. Prihodi su se očekivali od doprinosa članova putem članarina i različitih donacija (legata, fondova), izdavačke djelatnosti

²⁹ Pravilnik je tematski podijeljen na sljedeće segmente: *ime i sjedište* (§ 1), *zadatak* (§ 2), *sredstva* (§ 3), *članovi* (§ 4–8), *društvena uprava* (§ 9–11), *skupština i sednice* (§ 12–14), *otseci i poverenici* (§ 15–17), *sporovi u društvu* (§ 18), *prestanak društva* (§ 19).

te državne pomoći, koja je navedena na pretposljednem mjestu, što jasno svjedoči o tome da se u ovome slučaju financijska inicijativa države nije očekivala (ibid.: § 3). Članstvo je bilo podijeljeno na sljedeće kategorije: *počasni, dopisni i redovni članovi te dobrotvori, veliki dobrotvori i pomagači*. Među članovima je postojala određena hijerarhija i radila se distinkcija s obzirom na strukovnu pripadnost i financijsku korist koju je društvo moglo imati od članova. Počasnim članovima su određeni pojedinci koji su važni za etnološku znanost uopće ili oni koji su se istakli u proučavanju etnologije Južnih Slavena ili vlastitim angažmanom u Etnološkom društvu.³⁰ Dopisnim članovima mogli su postati inozemni istraživači, također istaknuti bilo u etnološkoj znanosti uopće ili u proučavanju Južnih Slavena.³¹ Redovno članstvo imalo je najviše utjecaja u radu društva. Pravilnikom su definirani kao „(...) lica koja se stručno bave etnologijom ili njoj bliskim naukama (nastavnici, kustosi itd.) i koji aktivnu učestvuju u radu Etnološkog društva saradnjom u njegovim izdanjima, predavanjima i dr“ (ibid.: § 4). Kategorija dobrotvora i velikih dobrotvora određena je visinom novčanih priloga koje će ostavljati društvu na raspolaganje; to mogu biti fizičke i pravne osobe koje u novčanim priložima, legatima, fondovima ili imovini ostave vrijednost od najmanje 2 000 dinara (*dobrotvori*) ili 10 000 dinara (*veliki dobrotvori*). Za razliku od prvih dviju, kategorija pomagača obuhvaća „(...) lica i ustanove, prijatelje etnološke nauke, koji plate godišnji članski ulog od 60 dinara“ (ibid.: § 4).³²

Svi članovi društva imali su aktivno pravo glasa na skupštini, osim u slučajevima biranja redovnih i dopisnih članova. U Upravni odbor društva mogli su biti birani samo počasni i redovni članovi, dok su u odborima / komisijama ostali članovi mogli nesmetano sudjelovati. Članstvo je osim participiranja u radu društva imalo mogućnost korištenja društvene knjižnice i arhiva te odlaska na ekskurzije. Časopis društva bio je besplatan za sve njegove članove, a na sva ostala izdanja članovi su imali određeni popust, osim velikih dobrotvora i dobrotvora koji su sva izdanja dobivali besplatno. Dužnost članstva bila je redovno plaćanje „članskoga uloga“ te aktivno sudjelovanje u radu društva i izvršenju njegovih ciljeva (pri čemu se od redovnih članova u vezi s time očekivalo aktivniji angažman!).

Treći dio Pravilnika čine pasusi o ustroju Etnološkoga društva koji najjasnije ozračuju prvotni centralizacijski ustroj od kojega se pošlo u njegovu osmišljavanju. Društvo su trebala činiti tri ključna tijela: Upravni i Nadzorni odbor te Skupština. Članovi Upravnoga odbora su bili predsjednik, potpredsjednik, tajnik, blagajnik, knjižničar i tri

³⁰ Počasne članove birala je godišnja skupština na prijedlog Upravnoga odbora ili peterice redovnih članova (HR-HDA-1029-7, kut. 72. „Pravila Etnološkog društva u Beogradu“: § 4).

³¹ Dopisne i redovne članove također je birala godišnja skupština na prijedlog Uprave ili trojice redovnih članova (ibid.).

³² Uvjeti njihova biranja nisu bili propisani Pravilnikom.

odbornika (ibid.: § 10).³³ Posebno važan stavak u ovom dokumentu jest onaj o donošenju odluka unutar Upravnoga odbora, koji osim problema centralizacijskoga ustroja, otvara i teoretsku mogućnost majorizacije nebeogradskih članova:

„Ako su prisutni svi članovi Upravnog odbora, za donošenje odluka je dovoljna obična većina. Ako nisu prisutni svi, potrebno je da je prisutno većina onih članova koji stanuju u Beogradu, u svakom slučaju najmanje četiri, koji također odlučuju običnom većinom (...)“ (ibid.).

Nadzorni odbor su činila trojica članova, od kojih je najstariji bio predsjednik, a čija je zadaća bila da zajednički vrše nadzor nad imovinom društva i svaka tri mjeseca pregledavaju njegove prihode i troškove. Skupština je bila središnje društveno tijelo. Upravni odbor bio je dužan zakazati jednu godišnju skupštinu u svibnju (ili na dan osnivanja društva) prilikom čega se unaprijed utvrđivao dnevni red koji su činili izvještaji upravnoga i nadzornoga odbora te prijedlozi članstva. Skupština je pod svojom ingerencijom, među ostalim, imala razrješavanje i biranje članova obaju odbora, odlučivanje o prijedlogu odbora i članova, mijenjanje pravilnika društva, rješavanje žalbi itd. Izboru redovnih i dopisnih članova mogli su prisustvovati samo počasni, redovni i dopisni članovi.³⁴

Posljednje dvije cjeline Pravilnika također su iznimno zanimljive i dodatno naglašavaju spomenuti centralizacijski pristup od kojega se pošlo u prvotnoj verziji ustroja Etnološkoga društva. Petnaesti članak pružao je naime mogućnost osnivanja samostalnih ogranaka („otseka i poverenika“) s ciljem širenja djelatnosti društva. Ako je na nekom području bilo koncentrirano više od 15 članova, mogao se osnovati „mesni otek Etnološkog društva“ – za čiji je rad pravilnik trebao propisati Odbor Etnološkoga društva. Postojala je mogućnost osnutka ogranaka i u mjestima s manjim brojem etnologa, ako su to zahtijevali interesi društva („Oseci će se moći osnovati u mestima s manjim brojem članova, ako to zahtijevaju interesi Etnološkog društva radi što uspješnijeg rada na ostvarenju društvenih ciljeva“) (ibid.: § 16).³⁵ Upravni je odbor također imao pravo odabira povjerenika za pojedine

³³ Na čelu Upravnoga odbora je predsjednik, on zastupa društvo pred vlastima, rukovodi sjednicama i sastancima. Potpredsjednik ga mijenja, a tajnik („sekretar“) vodi zapisnike i prepiske te se stara o arhivu društva. Knjižničar rukovodi knjižnicom društva „(...) i stara se o razmeni publikacija sa drugim društvima i ustanovama“. Članovi odbora vrše svoju službu besplatno, ali imaju pravo na naknade troškova (ibid.: § 10). Upravni se odbor bira na redovnoj sjednici. Izbor se vrši tajnim glasanjem po listama ako ima više lista, a ako je jedna, glasanje se vrši javno. Na kandidatskoj listi moraju biti tri zamjenika koji će mijenjati jednoga od članova (ibid.). Redovne sjednice saziva Upravni odbor svakoga mjeseca, osim za vrijeme srpnja, kolovoza i rujna, u Beogradu „a po mogućnosti i u drugim mestima“ (ibid.: § 14).

³⁴ Ovaj dio Pravilnika nije u potpunosti doraden s obzirom na to da se kosi s prijašnjim odredbama vezanim uz članstvo u kojima stoji da samo redovni članovi mogu birati ostale članove društva.

³⁵ I u samom sjedištu društva mogu se osnovati ogranci prema potrebi, koji će se baviti organizacijskim ili stručnim poslovima, a za koje će Odbor također donijeti pravilnike (ibid.: § 16).

„srezove“ među svojim članstvom ili vanjskim suradnicima iz prosvjete, koji su se trebali brinuti o prikupljanju materijalnih sredstava za društvo, dovođenja novih članova te raditi na prikupljanju podataka o narodnom životu i običajima kada to Uprava bude zatražila.³⁶ U slučaju gašenja društva, što se moglo dogoditi bilo odlukom države ili 2/3 većinom redovnih članova – sva imovina trebala je pripasti Srpskoj kraljevskoj akademiji na čuvanje do novoga pokretanja društva (ibid.: § 19).

Uzevši u obzir prethodne paragrafe Pravilnika, istaknuo bih da predložena struktura Etnološkoga društva ukazuje na dvije ključne karakteristike na koje je potrebno skrenuti pozornost:

- 1) Društvo je imalo izraženu jugoslavensku komponentu u svome programu. Pravilnik se decidirano nije referirao na rad nacionalnih ogranaka, umjesto čega se koristio izraz „lokalni otseci“. U takvu kontekstu društvo je kao cjelina trebalo predstavljati sve etnologe s područja Kraljevine Jugoslavije prema vani, izbjegavajući „nacionalni ključ“.
- 2) ustroj Društva prema ovoj verziji Pravilnika bio je izrazito centraliziran. Uprava je bila ta koja je donosila sve ključne odluke u suglasnosti sa skupštinom. Osim toga, sjedište društva postavljeno je u glavnome gradu zemlje, prilikom čega su njegovi beogradski članovi imali teoretsku mogućnost ostvarivanja većega utjecaja na njegov rad. Djelatnost lokalnih ogranaka pri tom je minorizirana s obzirom na to da je naglasak u pravilniku stavljen na društvo kao takvo, koje propisuje i postavlja uvjete djelovanja lokalnih ogranaka.

Zbog svega navedenog čini se da je prvotna recepcija Filipovićeve koncepcije društva doživjela negativne reakcije (posebice glede njegove centraliziranosti), zbog čega se pošlo u sasvim obrnutom smjeru – stavljanju mnogo većega naglaska na rad samostalnih ogranaka.

³⁶ O svom radu podnose izvještaj Upravnomu odboru ili najbližem ogranaku (ibid.: § 17).

PARADIGMA SE MIJENJA. REAKCIJE NA PRIJEDLOG OSNIVANJA DRUŠTVA

U dokumentu koji je primio od Filipovića, Gavazzi nije propustio napraviti nekoliko zabilješki nad pojedinim pasusima koje je smatrao spornima; olovkom je zacrtao određene dijelove teksta, primjerice: naziv društva („Etnološko društvo“ u Beogradu), zatim § 9 u kojemu piše da je u slučaju nedostatka kvoruma dovoljna prisutnost beogradskih članova uprave te § 15 i 16 vezan uz osnivanje samostalnih ogranaka, gdje je naznačio pasus o tome da će društvo osnovati ogranke i propisivati pravila njihova rada. Odgovarajući mu u više navrata o ovom prijedlogu, navodeći da je o tome stigao porazgovarati „s nekoliko zainteresiranih tamošnjih ljudi“, Gavazzi je načelno pružio podršku Filipovićevoj ideji. Međutim, izrazio je neslaganje s pojedinim stavkama unutar Pravilnika. Te se zamjerke ukratko mogu svesti na problem minorizacije uloge nebeogradskih članova uprave i centralizacijski ustroj društva. Govoreći o problemu minorizacije napisao je:

„Sav je Vaš prijedlog doista koristan i potreban – a i mi ćemo ovdje nastojati, da se skupi i koliko je moguće daljih dopuna (...) pri čemu su se pokazale skrupule prema odredbama u funkciji centrale dotičnog odbora, jer se razabire, da bi bilo mogućnosti da bi samo nekoliko odbornika (koji stanuju u Beogradu) via facti moglo o svemu odlučivati ili sve propisivati u društvenom životu. Izostao je osim toga (koliko se razabire iz daljnjeg teksta) i pasus o plaćanju članarine, i kolike, redovnih članova“ (ibid.: 20. 4. 1937.).

Nadalje se i prvotno predložena struktura društva također pokazala spornom. Gavazzi je smatrao njezin centralizacijski ustroj problematičnim, u čemu je, po uzoru na aktualnu jugoslavensku političku situaciju, vidio klicu budućih razdora unutar društva:

„Koliko znam iz razgovora o Vašem projektu još onda, kad ste mi ga poslali, nije naišla na odobravanje struktura društva koja je projektirana po primjeru drugih tolikih društava, osnovanih već na istoj osnovi s jednim središtem, centralnom upravom (i eventualnim odsjecima) i t. d., a koja su, bar što se nas tiče, donosila i donose i sada vrlo često nepoželjne rezultate, trzavice unutar društva i t. d.“ (ibid.: 31. 8. 1937.).

Umjesto toga Gavazzi je predlagao osnutak samostalnih ogranaka društva u svakom centru „koji se po broju etnologa-etnografa u njemu (i koji se inače oko njega okupljaju) pa i po značenju svojih stručnih institucija osjeti sposoban da organizira takvu jedinicu“; takvi samostalni ogranci bi se tek poslije trebali okupiti u jednom saveznom

tijelu („A te da se dalje okupe u jednom saveznom tijelu kao forumu za suradnju i koordinaciju nastojanja i t. d.“) (ibid.).

Čini se da je taj stav Gavazzija i kruga osoba s kojima se konzultirao bio dovoljan da Filipović promijeni osnovnu koncepciju društva. U uzvratnome pismu Gavazziju odgovorio je da će s ovim sugestijama upoznati Erdeljanovića, ujedno mu kazavši da je u tom smjeru već počeo raditi:

„Što se mene tiče, ja se potpuno slažem s Vama: ja sam već i sam počeo da radim u smislu u kom mi pišete i već pre tri mjeseca, u junu, počeo razgovore u tom smislu ovdje u Skopju (!). Pored načelnih razloga koje ste vi izneli, a koji su u našim prilikama opravdani, ja imam i svojih ličnih razloga, i to više i jakih, koji su me tako opredelili“ (ibid.: 17. 9. 1938.).

Iduće godine postalo je očigledno da je Filipović prema Gavazzijevu prijedlogu promijenio koncepciju Etnološkoga društva. Umjesto formiranja jednoga središnjeg strukovnog udruženja jugoslavenskih etnologa s centralističkim ustrojem, prihvatio se decentralizacijski model; najprije se pristupilo osnutku samostalnih ogranaka koji su, po svemu sudeći, predstavljali prvu fazu projekta – koji je u konačnici trebao rezultirati formiranjem etnološkoga društva na jugoslavenskoj razini „kao foruma za suradnju i koordinaciju“. U skladu s tim očekivalo se formiranje etnoloških društava u Zagrebu, Beogradu, Skoplju itd. Prvo takvo društvo, koje je trebalo biti samo jedno u nizu, osnovano je već u travnju 1939. godine. Naime, Filipović je početkom travnja izvijestio o održavanju osnivačke skupštine „jednog skromnog Etnološkog društva u Skopju (!)“.³⁷ U pismu je još i naveo da će ga radovati ako se u Zagrebu osnuje slično društvo, ujedno računajući na pomoć zagrebačkih kolega u radu skopskoga društva („ali ja računam i s tim da ćete i Vi pomagati nas u Skopju“) (ibid.: 6. 4. 1939.). Na Filipovićev poziv da prisustvuje prvoj godišnjoj skupštini društva Gavazzi nije odgovorio. S obzirom na činjenicu da je tada osim drugih poslova obnašao i funkciju ravnatelja Etnografskoga muzeja, u naknadnom se pismu Filipoviću ispričao zbog svojega nedolaska:

„(...) ali toliko sam zaokupljen i preopterećen ovim, što mi je sada palo na ledja, što dabome već znate, t. j. vodenjem uprave muzeja, ovako velika i razgranjenja kao što je ovaj, pored svih ostalih dužnosti na universitetu i t. d. da ne stižem upravo ni na što drugo da mislim i radim. Gomilaju mi se poslovi, korespondencija i t. d. a za sebe naučno raditi ne mogu tako reći

³⁷ Poslao mu je i poziv za Prvu redovnu godišnju skupštinu društva koja se trebala održati 8. studenoga 1939. u srijedu, u slušaonici Geografskoga instituta Filozofskoga fakulteta u Skoplju u 10 sati (ibid.: 29. 10. 1939.). Na dnevnom je redu bilo: 1) otvaranje skupštine i izbor dva ovjerača zapisnika, 2. izvještaj Upravnoga i Nadzornoga odbora i davanje razrješenja, 3. izbor novoga Upravnoga odbora i Nadzornoga odbora, 4. prijedlozi Upravnoga odbora, 5. prijedlozi članova (ibid.).

ništa. I tako samo u ono vrijeme kraj ove jurnjave posve smetnuo s oka poslanu obavijest o skupštini – i tek sada, našavši je, morao konstatirati, da je skupština, zacijelo lijepo i uspješno prošla“ (ibid.: 15. 11. 1939.).

Kako je Filipović kao i u prethodnome slučaju poslao „Pravila Etnološkog društva u Skoplju (!)“ Gavazziju na uvid,³⁸ to nam omogućava da oba pravilnika usporedimo. Većih strukturnih razlika među dvama pravilnicima nema. Dapače, većinom se radi o izvjesnim preklapanjima unutar statutarne odrednice, mada, dakako, postoje i poneke razlike: primarno u tome što je u ovome društvu snažnije naglašena nacionalna (srpska) komponenta. Društvo je pod svoju ingerenciju obuhvatilo etnologiju Južne Srbije. Središnji cilj je bio doprinijeti širenju i popularizaciji proučavanja Južne Srbije i susjednih „oblasti“ (područja), a kao jedna od propisanih zadaća bila je izrada bibliografije Južne Srbije³⁹ (HR-HDA-1029-7, kut. 72. „Pravila Etnološkog društva u Skoplju“, § 3–4, str. 1–4). U nekim segmentima Pravilnik je bio dosta razrađeniji u odnosu na prijašnji; naglašeno je da članovi moraju imati, među ostalim, i zasluge u proučavanju Južne Srbije, a jasnije su definirane njihove financijske obveze i prava.⁴⁰ Srpska komponenta društva vidi se i u određivanju dana sazivanja godišnje skupštine, koja se održavala na Mitrovdan, dan rođenja Vuka Stefanovića Karadžića (ibid.: § 14, str. 8).

Posljednji članak Pravilnika vezan uz slučaj prestanka djelatnosti društva izvrsno pokazuje pravac u kojem je razvoj jugoslavenskih etnoloških društava bio zamišljen:

„U slučaju prestanka društva imovina će se predati Savezu Etnoloških društava u Jugoslaviji, ako bude dotle osnovan ili postojao, u protivnom Srpskoj kraljevskoj akademiji nauka na čuvanje do obnavljanja ovog ili osnivanja novog društva u Skopju sa sličnim zadacima“.

Etnološko društvo u Skoplju je izdavalo i svoj časopis koji se zvao *Etnologija*. Časopis je trebao izlaziti tri put mjesečno u svescima „od po četiri štampana tabaka“, urednik je bio Filipović, a godišnja pretplata bila je 60 dinara za nečlanove, a za članove

³⁸ Pravilnik je sastavljen 13. veljače 1939. u Skoplju. Ovjerala ga je Kraljevska banska uprava Vardarske banovine br. 2868/939. Uprava je zaključila da je na osnovi st. 4. članka 3. Zakona o udruženjima, zborovima i dogovorima nema razloga za zabranu ovoga društva. Dokument je odobren po naredbu bana, a potvrdio ga je načelnik Nik. Dimitrijević s. r (HR-HDA-1029-7, kut. 72. „Pravila Etnološkog društva u Skoplju (!)“, str. 11).

³⁹ Puni naziv bio je Etnološko društvo u Skoplju ili na francuskom Société d' Ethnologie Skoplje, Yugoslavie.

⁴⁰ Redovni članovi plaćaju članarinu od 50 dinara godišnje, a studenti etnologije po 20 dinara. Upravni odbor se sastajao jedanput mjesečno, osim u srpnju i kolovozu. Neki su elementi Pravilnika, u odnosu na onaj Etnološkoga društva u Beogradu, malo bolje definirani, npr. činjenica da u nadzornom odboru najstariji odbornik po broju godina postaje predsjednik (ibid.: § 13, str. 8).

besplatno. Tijekom 1940. kada je časopis pokrenut, izašla su četiri sveska, a kojih je količina zbog rata sačuvana u iznimno malom broju.⁴¹ Društvo je razmjenjivalo publikacije s Etnološkim seminarom i Etnografskim muzejom u Zagrebu; broj članova društva se već početkom studenoga 1940. popeo na 116 – međutim, nitko iz Zagreba nije aplicirao za članstvo, na što se Filipović požalio Gavazziju: „Inače se iz Zagreba niko nije javio ni za članstvo ni za pretplatu na časopis, što mi je veoma žao. Mi nismo u mogućnosti da šaljemo besplatno“ (ibid.: 26. 10. 1940.). Gavazzi se također, unatoč Filipovićevom inzistiranju,⁴² nije prijavio za članstvo, umjesto čega se pretplatio na *Etnologiju*. S Filipovićem je dogovorio i razmjenu publikacija s Etnološkim seminarom, dogovorivši se da će im u Skoplje za početak odaslati Bratanićevu knjigu *Oraće sprave u Hrvata* – dok je s Muzejom dogovorio pretplatu na časopis (ibid.: 3. 11. 1940.).

Projekt Etnološkoga društva u Skoplju, čija nacionalna komponenta doduše nije bila naglašena u nazivu društva, već u njegovome programu, trebao je predstavljati prvu fazu procesa okupljanja jugoslavenskih etnologa oko jednoga strukovnog udruženja. Za pretpostaviti je, barem prema onome što se navodi u sklopu korespondencije, da se identičan obrazac očekivao i u slučaju zagrebačkoga i beogradskoga ogranka.⁴³ Međutim, taj proces je izbijanjem rata u travnju 1941. godine, u kojemu je Kraljevina Jugoslavije prestala postojati, a Makedoniju su napale i okupirale bugarsko-njemačke trupa – u konačnici napušten. Sam Filipović bio je prisiljen bježati iz Makedonije izgubivši posao i krov nad glavom. Etnološko društvo u Skoplju se automatski ugasilo, a idući pokušaj da se nešto slično napravi dogodit će se tek dvadeset godina poslije, osnutkom Etnološkoga društva Jugoslavije 1957. godine.⁴⁴

⁴¹ Jedan takav komplet sačuvan je u sklopu Gavazzijeve knjižne ostavštine koja se čuva u knjižnici Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Časopis se čuva pod inventarnim brojem 52610. Neki od tih svezaka uopće nisu bili čitani. To se vidi po spojenim stranicama u časopisu koje nitko nije prerezao nožićem za papir

⁴² Tako sam Vas uvrstio u red pretplatnika našeg časopisa, što mi je žao, jer sam više voleo da Vas imamo među članovima. Nadam se da će tako biti iduće godine“ (10. 11. 1940).

⁴³ Zanimljivo je isto tako istaknuti da je 11. kolovoza 1939. godine u Sloveniji osnovano „Etnografsko društvo v Ljubljani“. Predsjednik društva bio je ravnatelj Etnografskoga muzeja u Ljubljani Niko Županič, a tajnik Vekoslav Bučar (prema: F. K. 1940:174). Statut društva (sačuvan u prijepisu iz 1944. godine) donesen je u tekstu Ingrid Slavec Gradišnik (1989), a koji je napisan povodom 50. godišnjice osnutka Etnografskoga društva u Ljubljani. Iz kratke obavijesti o osnutku društva u „Etnologu“, prijepisa statuta te korespondencije Gavazzi – Filipović, nemoguće je, za sada, sa sigurnošću dovesti u vezu osnutak ovoga društva s onim u Skoplju. Međutim, sam naziv društva (izbjegavanje „nacionalnoga ključa“) pokazuje izvjesnu analogiju s Filipovićevom koncepcijom, mada je u njemu znatno više naglašenija jugoslavenska komponenta u odnosu na Etnološko društvo u Skoplju. Štoviše, iako završne odredbe statuta ne spominju Etnološko društvo Jugoslavije, s obzirom na formu Statuta, vidljiva je izvjesna sličnost s onim u Skoplju.

⁴⁴ Kontinuitet između Filipovićeve inicijative iz međuraća i Etnološkog društva iz 1957. godine neće biti prisutan samo retorički u publikacijama društva, gdje će se naglasiti važnost osnutka skopskog

PROMJENA U PERCEPCIJI STRUKE?

Projekt pokretanja središnje strukovne udruge jugoslavenskih etnologa otvara pitanje u kojoj je mjeri Filipovićeve reformska inicijativa pokazatelj promjena u poimanju etnološke struke 30-ih godina 20. stoljeća? Čitajući, naime, između redova oba pravilnika indikativna je namjera autora da jugoslavenska etnološka znanost iskorači iz svoje usko stručne, znanstveno-obrazovne pozicije i postane izrazitije društveno angažirana. Upravo se zbog toga u pravilnicima naglašava reprezentacijska karakteristika društva. Ideja je bila da ono postane, platforma za razmjenu mišljenja i iskustava među etnologima i kolektivni medij predstavljanja etnologa prema javnosti. Time je društvo moglo aktivno doprinijeti rješavanju problema unutar struke, koji su podjednako pogađali sve etnologe neovisno o nacionalnoj pripadnosti (zapošljavanje, obrazovanje, financiranje projekata, objavljivanje stručnih radova i publikacija itd.). Sve to svjedoči o pokušaju da se na drugačiji način sagleda uloga struke, da se nadiđe njezina „marginalizirana“ pozicija i da se aktivnije društveno angažira. Zbog toga oba pravilnika među zadacima društva ističu održavanje skupova, izdavačku djelatnost (časopisi, knjige), pokretanje izložaba, organizaciju predavanja – ali i orijentiranje prema obrazovnom sustavu i muzeologiji. Tom djelatnošću postigla bi se šira popularizacija etnološke znanosti. Koliko je taj usamljeni Filipovićev pokušaj imao zagovaratelja, teško je reći na osnovi same korespondencije s Gavazzijem. Međutim, činjenica da je projekt poslije zaživio u prvoj fazi osnivanjem Etnološkoga društva u Skoplju, koje je brojilo stotinjak članova do izbivanja rata, svjedoči o tome da je postojao određeni broj etnologa koji su prihvatili Filipovićeve ideje sudjelujući i radeći na aktivnoj popularizaciji struke preko društva kao medija. Daljnji nastavak prve faze projekta, osnivanjem etnoloških društava koja bi sprovodila slične ciljeve poput onih koje je Filipović zadao u nacrtu Etnološkoga društva, zasigurno bi doprinijelo boljoj vidljivosti struke kao i senzibiliziranju prosvjetnih vlasti o konkretnim potrebama i problemima struke, o čemu se uspješnije moglo komunicirati preko društva kao kolektivnoga medija. Otvoreno pitanje time ostaje, s obzirom na neriješeno nacionalno i političko pitanje unutar okvira Kraljevine Jugoslavije, koliko bi jedna stručna udruga efikasno mogla djelovati s obzirom na teret aktualno društveno-političkoga stanja u Jugoslaviji da nije došlo izbivanja rata?

društva – već će biti vidljiv i po ključnim akterima koji se vezuju uz novo društvo. Prvi predsjednik Etnološkog društva Jugoslavije postat će srpski etnolog Borivoje Drobniaković, kojeg će nedugo nakon smrti naslijediti Milovan Gavazzi. Osim toga, i Gavazzi i Filipović će biti angažirani u radu samoga društva, bilo kroz djelatnost unutar uredništva časopisa *Etnološki pregled* bilo sudjelujući u radu komisija za organizaciju etnoloških savjetovanja.

ZAKLJUČAK

S obzirom na položaj unutar polja etnološke znanosti projekt reformi koje je zagovarao bio je Filipovićev pokušaj nadilaženja vlastite intelektualne marginaliziranosti, pozicionirajući sebe kao reformatora. U tom se smislu obratio uglednim sveučilišnim profesorima i znanstvenicima u Zagrebu i Beogradu (Milovan Gavazzi, Borivoje Drobňaković, Jovan Erdeljanović i Tihomir Đorđević) nastojeći steći širu podršku za taj projekt; aktivnim angažmanom potonjih omogućavao se u bourdieuovskoj terminologiji prijenos simboličkoga kapitala (časti, ugleda, prestiža), koji su korespondenti posjedovali, na Filipovića i njegov projekt. Time bi Filipović i njegov projekt stekli širi legitimitet unutar struke, što bi mu posljedično omogućilo stjecanje simboličkoga kapitala te repozicioniranje svojega položaja unutar polja etnološke znanosti. U tom se kontekstu Filipović obraća Gavazziju tražeći od njega podršku i angažman oko svojega projekta, koji je tijekom vremena doživio različite preinake i promjenu ustrojbene koncepcije. Od jednoga usko centraliziranoga društva (naglašene jugoslavenske komponente), prešlo se k ideji postupnoga osnivanja samostalnih udruženja koja su se trebala poslije okupiti unutar središnje strukovne udruge. Pokretanjem Etnološkoga društva u Skoplju činilo se da je Filipovićeve ideje bila na korak do ostvarenja. Međutim, sva ta reformska nastojanja prekinuo je Drugi svjetski rat, koji je na dva desetljeća stavio po strani ideju o osnivanju društva. Filipovićeve reformske inicijative svjedoči i o promjeni u shvaćanju uloge i funkcije etnološke znanosti, koja je ovim projektom, trebala postati znatno vidljivija u jugoslavenskoj javnosti i društveno se angažirati. Kako je projekt u konačnici doživio neuspjeh, sama ideja o potrebi osnivanja društva kulminirat će tek dvadeset godina poslije pokretanjem Etnološkoga društva Jugoslavije. Tada će kao ključni akteri u radu društva na pozornicu ponovno istupiti Milenko Filipović i Milovan Gavazzi.

- BELAJ, Vitomir. 1996. „Milovan Gavazzi, sein Leben und Werk: Hommage anlässlich seines hundertsten Geburtstags“. *Studia ethnologica Croatica*, vol. 7–8:7–18.
<https://hrcak.srce.hr/59848>
- BELAJ, Vitomir. 1998. „Zreli plodovi“. U *Etnografija. Blagdan i svagdan hrvatskog puka*, ur. Miro Mihovilović. Zagreb: Matica hrvatska, 353–357.
- BLAŽEVIĆ, Zrinka. 2014. *Prevođenje povijesti: teorijski obrati i suvremena historijska znanost*. Zagreb: Srednja Europa.
- BOSNAR, Marijan. 2010. „Korespondencija Josipa Matasovića u njegovom osobnom arhivskom fondu u Hrvatskom državnom arhivu“. *Arhivski vjesnik*, vol. 53:311–321.
<https://hrcak.srce.hr/62520>
- BOURDIEU, Pierre. 1993. *The field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BOURDIEU, Pierre. 2013. „Društveni uvjeti međunarodne cirkulacije ideja“. Prevela Marta Fiočić. U *Intelektualna historija*, prir. Branimir Janković. Zagreb: FF press, 112–123.
- CIPEK, Tihomir. 2006. „Stoljeće diktatura' u Hrvatskoj“. U *Hrvatska politika u XX. stoljeću*, ur. Ljubomir Antić. Zagreb: Matica hrvatska, 283–305.
- ČULINOVIĆ-KONSTANTINOVIĆ, Vesna. 1979. „Historijski prikaz etnoloških istraživanja i interesa za narodnu kulturu u Hrvatskoj“. *Etnološka tribina: godišnjak Hrvatskog etnološkog društva*, vol. 9/2:67–88. <https://hrcak.srce.hr/80073>
- Etnolog. 1930–1931. „Kr. etnografski muzej v Ljubljani v letu 1929/30“. *Etnolog. Glasnik Kr. etnografskog muzeja v Ljubljani*, vol. 4:212–217.
URL: <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-Q9TEYNCO/58695d48-6fdd-445c-ab27-94ab6b299a78/PDF> (pristup 20. 6. 2020.).
- F. K. 1940. „Kronika, referati in kritika: Etnografski muzej v Ljubljani v letu 1939“. *Etnolog. Glasnik Kr. etnografskog muzeja v Ljubljani*, vol. 13:171–174.
URL: <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-ETCIGJ0E/53f13c89-bb24-4c62-b585-2f23d778d206/PDF> (pristup 20. 6. 2020.).
- FANUKO, Nenad. 2008. „Kulturni kapital i simbolička moć: tri aspekta Bourdieuove teorije ideologije“. *Školski vjesnik: časopis za pedagojsku teoriju i praksu*, vol. 57/1–2:7–41. <https://hrcak.srce.hr/82617>
- GAVAZZI, Milovan. 1970a. „Milenko S. Filipović“. U *Radovi XI. savjetovanja etnologa Jugoslavije*. Zenica: Muzej grada Zenice, 15–21.
- GAVAZZI, Milovan. 1970b. „Milenko S. Filipović“. *Zeitschrift für Balkanologie*, vol. 7:5–7.
- GAVAZZI, Milovan. 1970c. „Milenko S. Filipović“. *Rad Vojvođanskih muzeja*, vol. 18–19:7–9.
- GOLDSTEIN, Ivo. 2008. *Hrvatska 1918-2008*. Zagreb: Novi liber.
- HALPERN, Joel i Eugen A. HAMMEL. 1970. „Milenko Filipović (1902-1969)“. *American Anthropologist*, vol. 72:558–560. DOI: <https://doi.org/10.1525/aa.1970.72.3.02a00060>

- HAMMEL, Eugene et al. 1982. „Introduction“. U *Among the people. Native Yugoslav Ethnography. Selected Writings of Milenko S. Filipović*, ur. Eugene A. Hammel, Robert S. Ehrich, Radmila Fabijanić-Filipović, Joel M. Halpern i Albert B. Lourd. Michigan: University of Michigan, xiii–xxx.
- Hrvatska enciklopedija. 2020. „Filipović, Milenko“. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. URL: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19575> (pristup 16. 4. 2020.).
- JANKOVIĆ, Branimir. 2013. „Prema historiji intelektualaca i intelektualnoj historiji“. U *Intelektualna historija*, prir. Branimir Janković. Zagreb: FF press, 11–77.
- JANKOVIĆ, Branimir. 2016. *Mijenjanje sebe same: preobrazbe hrvatske historiografije kasnog socijalizma*. Zagreb: Srednje Europa.
- KUHN, Konrad. 2010. „Unterbrochene Tradition und lange Dauer. Die Zürcher Sektion der SGV 1918-2010“. U *Vereintes Wissen – die Volkskunde und ihre gesellschaftliche Verankerung*, ur. Franziska Schürch. Münster – Basel: Waxmann, 69–94.
- LEČEK, Suzana i Tihana PETROVIĆ LEŠ. 2010. *Znanost i svjetonazor: etnologija i prosvjetna politika Banovine Hrvatske 1939-1941*. Zagreb: Srednja Europa.
- LEČEK, Suzana i Tihana PETROVIĆ LEŠ. 2011. „Država i znanost: jugoslavenstvo na III. slavenskom kongresu geografa i etnografa 1930. godine“. *Studia ethnologica Croatica*, vol. 23:149–182. <https://hrcak.srce.hr/74745>
- MILIĆEVIĆ, Josip. 2009. „Dvadeset godina rada Etnološkog društva u Hrvatskoj“. Prijepis izvornika. U *50 godina Hrvatskog etnološkog društva (1959-2009.)*, ur. Tihana Rubić, Nevena Škrbić Alempijević, Željka Jelavić i Željka Petrović Osmak. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo, 13–33. URL: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9543/>
- MILJKOVIĆ MATIĆ, Jelena. 2012. *Milenko Filipović u srpskoj etnologiji*. Doktorski rad. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet.
- MORAT, Daniel. 2013. „Intelektualci i intelektualna historija“. Prevela Ivana Cvijović Javorina. U *Intelektualna historija*, prir. Branimir Janković. Zagreb: FF Press, 81–101.
- MURAJ, Aleksandra. 1986. „IV. hrvatsko-slovenske etnološke paralele (Karlovac 1985)“. *Etnološka tribina: godišnjak Hrvatskog etnološkog društva*, vol. 16/9:5–6. <https://hrcak.srce.hr/80280>
- MURAJ, Aleksandra. 1993. „Josip Matasović u svjetlu hrvatske etnologije“. *Etnološka tribina: godišnjak Hrvatskog etnološkog društva*, vol. 23/16:11–43. <https://hrcak.srce.hr/80684>
- NIKOLIĆ, Rajko. 1959. „Etnološko društvo Jugoslavije“. *Etnološki pregled*, vol. 1:87–91.
- NOVAK, Vilko. 1958. „Etnološko društvo Jugoslavije“. *Slovenski etnograf*, vol. 11:212–214. URL: <https://www.etno-muzej.si/sl/file/27062/download?token=uzb5FjIQ>
- PETROVIĆ LEŠ, Tihana. 2018. „Intelektualni krug Milovana Gavazzija: dopisivanje s kolegama iz Slovenije na primjeru prepiske s Angelosom Bašem od 1960. do 1973. godine“. *Studia ethnologica Croatica*, vol. 30:95–119. DOI: <https://doi.org/10.17234/SEC.30.6>
- PETROVIĆ LEŠ, Tihana i Suzana LEČEK. 2013. „Tema žene u Matasovićevim istraživanjima“. U *Josip Matasović i paradigma kulturne povijesti. Zbornik radova znanstvenog skupa održanog u Slavskom Brodu 23.-24. studenog 2012*, ur. Suzana Leček.

- Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje – Zagreb: Hrvatski državni arhiv, Društvo za hrvatsku povjesnicu, 307–341.
- PLETENAC, Tomislav. 1996. „Etnologija u službi politike: pozadina sukoba Franić-Gavazzi“. *Studia ethnologica Croatica*, vol. 7–8:83–93. <https://hrcak.srce.hr/59856>
- ROGAN, Bjarne. 2008. „History of SIEF“. *SIEF – Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore*. URL: <https://www.siefhome.org/about/history.shtml> (pristup 20. 6. 2020.).
- RUBIĆ, Tihana, Nevena ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, Željka JELAVIĆ i Željka PETROVIĆ OSMAK, ur. 2009. *50 godina Hrvatskog etnološkog društva (1959-2009)*. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo.
- SAID, Edward W. 2000. „Intelektualni egzil: izgnanici i marginalci“. *Tvrđa*, vol. 1–2:25–32.
- SLAVEC GRADIŠNIK, Ingrid. 1989. „K društveni (pred)zgodovini. 50-letnica ustanovitve Etnografskega društva v Ljubljani“. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, vol. 29:167–171.
- SLAVEC GRADIŠNIK, Ingrid. 2012. „Ethnologia Europaea u Hrvatskoj i Sloveniji: Branimir Bratanić (1910. – 1986.) i Vilko Novak (1909. – 2003.)“. *Studia ethnologica Croatica*, vol. 24:7–30. <https://hrcak.srce.hr/93964>
- SLAVEC GRADIŠNIK, Ingrid. 2018. „Prema ritulu institucije: fragmenti poveznica između slovenske i hrvatske etnologije“. *Studia ethnologica Croatica*, vol. 30:49–67. DOI: <https://doi.org/10.17234/SEC.30.3>
- STEIN ERLICH, Vera. 1969. „In memory of Milenko S. Filipović“. *Current Anthropology*, vol. 10:504. DOI: <https://doi.org/10.1086/201050>
- STIPANČEVIĆ, Mario. 2005. „Korespondencija Milovana Gavazzija u Hrvatskom državnom arhivu“. *Arhivski vjesnik*, vol. 48:55–68. <https://hrcak.srce.hr/7067>
- ŠESTAN, Ivan. 1995. *Milovan Gavazzi: proživljeno stoljeće*. Zagreb: Etnografski muzej.
- Wikipedija. 2019. „Миленко С. Филиповић [Milenko S. Filipović]“. 2019. *Wikipedija*, 26. 11. 2019. URL: https://sr.wikipedia.org/wiki/Миленко_С._Филиповић (pristup 16. 4. 2020.).
- VINCE PALLUA, Jelka. 2019. „Darivanje vode u obredno-mitološkoj interpretaciji: primjer slovensko-hrvatske znanstvene suradnje“. *Studia ethnologica Croatica*, vol. 31:9-46. <https://doi.org/10.17234/SEC.31.1>

IZVORI

- STIPANČEVIĆ, Mario. 2007. *Osobni fond Milovana Gavazzija*, HR-HDA-1029. Analitički inventar. Zagreb: Hrvatski državni arhiv (rkp).
- HR-HDA-1029-7. Osobni fond Milovan Gavazzi. Korespondencija
kut. 72: Filipović, Milenko
„Pravila Etnološkog društva u Beogradu“
„Pravila Etnološkog društva u Skoplju“

An attempt to found a professional association of Yugoslav ethnologists during the interwar period: The project of the Ethnological Society in Belgrade according to correspondence between Milovan Gavazzi and Milenko Filipović

Ivan Grkeš

This paper presents a short episode from the history of ethnology during the interwar period (1918-1941) related to an attempt to found a professional association of Yugoslav ethnologists, which would have been a forerunner to the Ethnological Society of Yugoslavia, which was to be founded later in 1957. Based on an analysis of Milovan Gavazzi's correspondence with Serbian ethnologist Milenko Filipović, this topic will be approached from the perspective of intellectual history. On this note, work to establish an ethnological society will be viewed as an indicator of the intellectual involvement of both Gavazzi and Filipović during the interwar period.

Keywords: *Milovan Gavazzi, Milenko Filipović, Ethnological Society in Belgrade, history of ethnology, intellectual history*



Articles published in this journal are Open Access and can be distributed under the terms and conditions of the Creative Commons license Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)